

МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

ЗАХІДНА Оксана Романівна

*кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри фінансового менеджменту
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-3472>*

КОЗИК Мирослава Ростиславівна

*здобувачка освітнього рівня «бакалавр»
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8472-7669>*

ГРИЦАЙ Роман Ярославович

*аспірант відділу регіональної фінансової політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-3739-5110>*

Анотація. У статті розглянуто основні тенденції зміни обсягів і структури міжбюджетних трансфертів та їх впливі на фінансовий стан Висоцької ТГ. Аналіз балансу бюджету громади за 2022-2024 роки виявляє ключову тенденцію: високу залежність громади від зовнішнього фінансування, яка підкреслюється коефіцієнтом ефективності доходів за трансфертами, що перевищує 250%. На основі дослідження розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення міжбюджетних відносин територіальної громади в умовах воєнного стану.

Ключові слова: місцевий бюджет, міжбюджетні відносини, доходи, видатки, трансферти, територіальна громада.

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія проти України спричинила безпрецедентні виклики для фінансової системи держави, зокрема для міжбюджетних відносин. Територіальні громади, як ключові суб'єкти місцевого самоврядування, опинилися в епіцентрі цих змін, зіткнувшись із різким скороченням власних доходів, зростанням видатків на оборону та соціальну підтримку, а також змінами в системі міжбюджетних трансфертів. Існуючі проблеми міжбюджетних відносин в умовах війни, такі як недостатність та нерівномірний розподіл трансфертів, затримки у їх надходженні, необхідність оперативного перерозподілу бюджетних коштів в умовах невизначеності, а також ризики, пов'язані з руйнуванням економічної інфраструктури, безпосередньо впливають на фінансову стійкість територіальних громад.

Таким чином, виникає необхідність комплексного дослідження міжбюджетних відносин в умовах війни, що включає аналіз впливу воєнних дій на фінансовий стан територіальних громад, оцінку ефективності існуючої системи міжбюджетних

трансфертів, а також розробку пропозицій щодо її удосконалення. Дослідження, проведене на прикладі Висоцької ТГ, дозволить не лише виявити конкретні проблеми, з якими стикаються громади, але й розробити універсальні рекомендації для забезпечення їх фінансової стійкості в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжбюджетних відносин територіальних громад в умовах війни досліджували такі українські вчені як О.Д. Василик, О.Р. Західна, П.М. Фугело, В.В. Зубенко, О.П. Кириленко, М.А. Крутько, О.А. Музика, Н.С. Ситник та ін.

Дослідники зосереджуються на впливі воєнних дій на місцеві бюджети, трансформації міжбюджетних трансфертів та забезпеченні фінансової стійкості територіальних громад. Особлива увага приділяється аналізу ефективності існуючих механізмів фінансової підтримки, а також пошуку нових підходів до управління місцевими фінансами в умовах кризових ситуацій.

Попри значну увагу до міжбюджетних трансфертів як інструменту фінансової підтримки територіальних громад, залишається невирішеним питання їхньої ефективності в умовах воєнного стану, зокрема оптимізація структури та механізмів розподілу фінансової допомоги, яка не завжди враховує реальні потреби громад і може призводити до неефективного використання коштів. Додатковим викликом є необхідність адаптації міжбюджетних відносин до кризових умов, оскільки воєнний стан створює нові ризики та загрози для місцевих бюджетів, що потребує розробки ефективних механізмів розподілу та використання трансфертів з урахуванням надзвичайних обставин.

Мета статті полягає у розробці практичних рекомендацій для забезпечення фінансової стійкості Висоцької ТГ через удосконалення міжбюджетних відносин в умовах війни, що досягається шляхом аналізу основних показників бюджету громади, впливу воєнних дій на місцевий бюджет та оцінкою ефективності міжбюджетних трансфертів.

Виклад основних результатів. Розвиток міжбюджетних відносин під час війни вимагає адаптації фінансової системи до нових викликів. Військові дії змінюють бюджетну політику, перерозподіляючи ресурси на оборону, гуманітарну допомогу та відновлення пошкодженої інфраструктури. Це зменшує доходи місцевих бюджетів і збільшує навантаження на центральний бюджет [1]. Ключовими завданнями у даній ситуації залишаються гнучкість фінансового управління, підтримка постраждалих регіонів і забезпечення спроможності місцевого самоврядування через нові джерела надходжень, реформу трансфертів і кризові механізми бюджетної політики [2].

У 2024 році місцеві бюджети України продемонстрували значне зростання доходів, досягнувши 450998.9 млн грн, що на 24,1% більше, ніж у 2023 році. Основними джерелами надходжень стали податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиний податок та податок на прибуток підприємств приватного сектору економіки. Однак, спостерігається нерівномірність зростання доходів у різних регіонах. Виконання річних затверджених показників доходів загального фонду склало 106,4%, що свідчить про ефективне управління місцевими бюджетами. Уряд забезпечив перерахування міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам на рівні 96,1% від передбачених асигнувань, що є важливим фактором для забезпечення фінансової стабільності [3].

Щоб детально розібратися в структурі та особливостях місцевих бюджетів у воєнний час, варто виконати аналіз типового бюджету територіальної громади. Це допоможе виявити загальні тенденції та проблеми, з якими стикаються місцеві

громади.

Аналізуючи баланс бюджету Висоцької ТГ за період 2022-2024 рр. маємо кілька ключових тенденцій щодо динаміки доходів, видатків, дефіциту/профіциту бюджету громади за загальним та спеціальним фондами (табл. 1).

Таблиця 1

**Баланс бюджету Висоцької сільської територіальної громади
протягом 2022 - 2024 рр., тис. грн**

Показники виконання Січень - Грудень	Загальний фонд				Спеціальний фонд				Разом			
	2022	2023	2024	Темп росту	2022	2023	2024	Темп росту	2022	2023	2024	Темп росту
Доходи	59 972.6	56 049.2	59 950.1	2022- 2023: (93,4%)	1 428.3	3 197.7	4 272.2	2022- 2023: (223,8%)	61 401.0	59 246.9	64 222.3	2022- 2023: (96,4%)
				2023- 2024: (106,9%)				2023- 2024: (133,6%)				2023- 2024: (108,3%)
Видатки	55 388.8	59 217.1	60 219.2	2022- 2023: (106,9%)	1 483.9	2 670.3	4 645.0	2022- 2023: (179,9%)	56 872.8	61 887.5	64 864.3	2022- 2023: (108,8%)
				2023- 2024: (101,6%)				2023- 2024: (173,9%)				2023- 2024: (104,8%)
Кредитування	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дефіцит (-) / Профіцит (+)	4 583.7	- 3 167.8	- 269.1	2022- 2023: (-7751,5)	- 55,6	527.3	- 372.8	2022- 2023: (582,9)	4 528.1	- 2 640.5	- 641.9	2022- 2023: (-7168,6)
				2023- 2024: (2898,7)				2023- 2024: (-900,1)				2023- 2024: (101,6%)

Джерело: складено за даними [4]

Баланс бюджету Висоцької територіальної громади за 2022–2024 рр. демонструє коливання доходів і видатків. Загальні доходи у 2023 р. зменшилися на 6,6% порівняно з 2022 р., але у 2024 р. зросли на 6,9%, що свідчить про поступове відновлення фінансових надходжень. Спеціальний фонд продемонстрував значне зростання: у 2023 р. його доходи зросли більш ніж утричі, а у 2024 р. – ще на 33,6%. Видатки громади також зростали, особливо у спеціальному фонді, де у 2023 р. вони збільшилися на 79,9%, а у 2024 р. – ще на 73,9%. Це вказує на посилене фінансування цільових програм та інвестиційних проєктів [5].

Найбільш проблемним показником є дефіцит бюджету, який у 2023 р. різко зріс, особливо в загальному фонді, де відбулося його падіння на 7 751,5 тис. грн. У 2024 р. ситуація покращилася, і дефіцит скоротився, що свідчить про збалансованішу фінансову політику. Проте дефіцит у спеціальному фонді у 2024р. знову зріс, що може бути наслідком збільшення інвестиційних витрат.

Загалом, громада поступово стабілізує бюджет, але збереження фінансової стійкості потребує подальших кроків для нарощення доходів і контролю видатків.

Якщо ж аналізувати динаміку офіційних трансфертів у Висоцькій ТГ за період 2022-2024 рр., то спостерігається нестабільність надходження коштів, що є характерним для умов воєнного стану (табл. 2).

Таблиця 2

Офіційні трансферти у бюджеті Висоцької сільської територіальної громади за період 2022 - 2024 рр., грн

Рік	Код	Найменування	Залишок на початок звітної року на рахунках місцевих бюджетів	Надійшло коштів за період	Касові видатки за період	Залишок на кінець звітної періоду на рахунках місцевих бюджетів
2022	400000000	Офіційні трансферти	1774325,39	30251700	24272206,95	34895,27
2023	400000000	Офіційні трансферти	34895,27	27800100	21243224,81	27050,48
2024	400000000	Офіційні трансферти	27050,48	35857310,10	25263106,03	172379,24

Джерело: складено за даними [4]

У 2022 році спостерігається значний обсяг надходжень (30 251,7 тис. грн), що пов'язано з початком повномасштабної агресії та необхідністю фінансування критичних потреб. Та залишок на кінець року був мінімальним (34,9 тис. грн), що свідчить про швидке використання коштів. У 2023 році надходження зменшилися (27 800,1 тис. грн) і залишок знову був незначним (27,1 тис. грн), що вказує на постійну потребу у фінансуванні. У 2024 р. трансферти зросли на 29%, що могло бути зумовлено посиленою державною підтримкою, зокрема в умовах воєнного стану [6]. Як бачимо з табл. 2, залишок на кінець 2024 р. також суттєво збільшився (172, 4 тис. грн), що може свідчити про затримку у використанні коштів, їх накопичення для майбутніх потреб або ж затримку надходження цільових трансфертів.

Таблиця 3

**Залежність доходів громади від трансфертів
впродовж 2022 - 2024 рр., %**

Рік	Коефіцієнт ефективності доходів за трансфертами
2022	252,90%
2023	278,80%
2024	254,20%

Джерело: складено за даними [4]

Аналіз коефіцієнта ефективності доходів за трансфертами у Висоцькій сільській територіальній громаді за 2022-2024 роки свідчить про значну залежність громади від зовнішнього фінансування. У 2022 році цей показник становив 252,9%, що вже вказувало на значну частку трансфертів у загальній структурі доходів. У 2023 році коефіцієнт зріс до 278,8%, що означає ще більше посилення залежності громади від державних субвенцій, здебільшого, через складну економічну ситуацію та зниження власних доходів. У 2024 році коефіцієнт дещо знизився до 254,2%, що може свідчити про часткове збільшення власних доходів громади.

Проте показник залишається досить високим, що вказує на обмежену фінансову самостійність [7]. Для забезпечення сталого розвитку та фінансової незалежності Висоцькій громаді варто приділяти більше уваги розширенню місцевої податкової бази, залученню інвестицій та розвитку підприємницької діяльності.

Таблиця 4

**Дотації та субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам
(Висоцькій ТГ) за 2024 рік, грн**

Код	Найменування коду	Розпис на рік	Кошторис на рік	Виконано за період	Відсоток виконання
1	2	3	4	5	6
41020000	Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	11340700,0	0,00	11340700,0	100,00
41020100	Базова дотація	7639900,00	0,00	7639900,00	100,00
41021400	Додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації	3700800,00	0,00	3700800,00	100,00
41030000	Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	24522100,0	0,00	24516610,1	99,97
41033300	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення харчуванням учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти	61900,00	0,00	56410,10	91,13
41033900	Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	24460200,0	0,00	24460200,00	100,00
41050000	Субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	3236034,00	0,00	3225880,69	99,68
41051100	Субвенція з місцевого бюджету за рахунок залишку коштів освітньої субвенції, що утворився на початок бюджетного періоду	310560,00	0,00	308532,00	99,34
41051200	Субвенція з місцевого бюджету на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами за рахунок відповідної субвенції з державного бюджету	89800,00	0,00	82467,97	91,83
41051400	Субвенція з місцевого бюджету на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти "Нова українська школа" за рахунок відповідної субвенції з державного бюджету	373366,00	0,00	372850,20	99,86

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6
41051700	Субвенція з місцевого бюджету за рахунок залишку коштів субвенції на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, що утворився на початок бюджетного періоду	1520,00	0,00	1242,80	81,76
41053900	Інші субвенції з місцевого бюджету	2334056,00	0,00	2334056,00	100,00
41057700	Субвенція з місцевого бюджету на виконання окремих заходів з реалізації соціального проекту "Активні парки - локації здорової України" за рахунок відповідної субвенції з державного бюджету	126732,00	0,00	126731,72	99,99

Джерело: складено за даними [4]

Отже, дотації з державного бюджету виконані на 100%, зокрема базова дотація (7,64 млн грн) і додаткова дотація для територій, що зазнали негативного впливу війни (3,7 млн грн). Це вказує на ефективне використання державних коштів для підтримки місцевого самоврядування. Субвенції з державного бюджету також майже повністю реалізовані (99,97%), зокрема освітня субвенція – на 100%, що свідчить про стабільне фінансування освітнього сектору. Однак субвенція на харчування учнів виконана лише на 91,13%, що може вказувати на труднощі з освоєнням коштів або ж коригування витрат. Субвенції з місцевих бюджетів іншим громадам також мали високий рівень освоєння, що свідчить про ефективний перерозподіл коштів у регіоні.

Високі показники виконання спостерігаються за більшістю напрямків, зокрема 99,86% за програмою «Нова українська школа» та 99,99% на реалізацію соціального проекту «Активні парки». Проте, деякі субвенції мали нижчий рівень виконання, наприклад, підтримка осіб з особливими освітніми потребами (81,76%). Це може свідчити про труднощі з організацією витрат або недоотриманням певної частини коштів. Загалом, громада ефективно використовує державні та місцеві трансферти, проте окремі програми потребують додаткової уваги для повного виконання [8].

На основі проведеного аналізу варто виокремити основні пріоритетні рекомендації щодо розвитку громади на майбутній період [9]:

- вдосконалити структуру управління та покращити співпрацю між центром громади та старостинськими округами;
- важливим напрямом є розробка демонстраційних проєктів, спрямованих на створення нових робочих місць у сферах органічного сільського господарства, креативних індустрій і туризму;
- слід також розвивати Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП);
- забезпечити ефективну діяльність КП «Вишгород», зосередивши увагу на вивезенні та утилізації побутових відходів, благоустрої територій, ремонті доріг та наданні аграрних послуг для населення;
- важливо підвищити якість соціального обслуговування вразливих категорій громадян та створити сприятливі умови для розвитку підприємництва, запровадивши прозорі механізми взаємодії між бізнесом і владою.

Також слід налагодити активну комунікацію з органами державної влади, щоб своєчасно отримувати інформацію про зміни в бюджетному законодавстві та критерії

отримання коштів [10]. Важливо провести аудит внутрішніх процесів та виявити можливі недоліки, що перешкоджають залученню державних коштів. А також необхідно розробити стратегію диверсифікації джерел надходжень, включаючи залучення інвестицій, розвиток місцевого підприємництва та оптимізацію використання земельних ресурсів.

Висновки. Проведене дослідження демонструє складну, але динамічну картину розвитку міжбюджетних відносин в Україні в умовах війни. Аналіз бюджету Висоцької ТГ підкреслює загальні тенденції, характерні для багатьох територіальних громад в умовах воєнного стану. Незважаючи на загальне покращення фінансового балансу, залишаються проблеми з дефіцитом спеціального фонду. Також громада демонструє високу залежність від зовнішнього фінансування, що підкреслює необхідність пошуку шляхів для збільшення власних доходів та зменшення залежності від державного фінансування.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку полягають у більш детальному вивченні причин нерівномірного розподілу ресурсів між регіонами та розробці механізмів для його вирівнювання. Важливо також досліджувати вплив війни на структуру доходів та видатків місцевих бюджетів, а також на ефективність використання бюджетних коштів. Необхідно розробляти рекомендації щодо оптимізації міжбюджетних відносин в умовах війни, з урахуванням необхідності забезпечення фінансової стабільності та підтримки соціально-економічного розвитку регіонів.

Список використаної літератури

1. Західна О., Закорко К. (2022). Функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (14), 78-84. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.14.10>
2. Голинський Ю., Нурієва В. (2023). Фінансова спроможність громад під час повномасштабної війни. Економіка та суспільство, (55). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-41>
3. Державний веб-портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/19117>
4. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/1751200000/info/profile>
5. Дяченко С. А. Аналіз розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні: тенденції та прогнози. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 8. С. 63–69. URL: [10.32702/2306-6814.2021.8.63](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.8.63)
6. Сенищ П., Фугело П. (2022). Фінансово-бюджетна підтримка соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах війни. Економіка та суспільство, (39). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-89>
7. Ситник Н.С. Аналіз надходжень до місцевих бюджетів під час війни / Ситник Н.С., Іванейко О.Я. // Міжнародний науковий журнал “Інтернаука”. – 2023. – №10. – С. 1-16. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-10-8930>
8. Смолінська С. Д., Скидан У. І. Стан фінансового забезпечення місцевих бюджетів. Modern Economics. 2022. № 33(2022). С. 110-116.
9. Висоцька громада: офіційний веб-сайт. URL: <https://vysocka-gromada.gov.ua/>
10. Stoliarenko D. (2024). Фінансова політика держави в умовах децентралізації. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій, 2(14), 420-429. URL: <https://doi.org/10.32750/2024-0237>